

# ALLAH IN EUROPA

Het reisverhaal van  
een ongelovige

# Jan Leyers





Jan Leyers (1958) is tv-maker, muzikant en filosoof. Eerder verschenen van hem *De schaduw van het kruis*, *De weg naar Mekka* en *De weg naar het Avondland*. In 2012 presenteerde hij het VPRO-programma *Zomergasten*. De reisserie *Allah in Europa* werd in het najaar van 2017 op Canvas en VPRO uitgezonden.

Eerste druk: maart 2018

© 2018, Das Mag Uitgevers / Canvas

© 2018, Jan Leyers

Omslagontwerp: Anne Lint

Productiebegeleiding: Tim Beijer

Foto auteur: Jef Boes

Opmaak: Lyanne Tonk

NUR 301

[www.dasmag.nl](http://www.dasmag.nl)

Jan Leyers

ALLAH  
IN EUROPA

*Het reisverslag van een ongelovige*



DAS MAG UITGEVERS

# INHOUD

1.	VAN SARAJEVO NAAR PRUSAC	11
	Een Bosnisch begin	13
	Weekendchetrniks	24
	Armbanden des doods	37
	De imam en de bijen	45
	Trouw aan de sjeik	61
	Ruimte voor mirakels	72
	Een islamitische paus	81
2.	VAN PÉCS NAAR BOEDAPEST	89
	Het verdriet van de Hongaren	91
	De wetten van Koloman	98
	Bidden in de poesta	110
	Halal hippies	118
	Bloed op de vloer	125
3.	VAN WENEN NAAR ZELL AM SEE	137
	De erfenis van de keizer	139
	Gebedskettingen en chocolade	146
	Taarten voor de Saoedi's	157
	Een glimp van het paradijs	162
4.	VAN PARIJS NAAR NICE	177
	Het gestrande galjoen	179
	Inboorlingen van de Republiek	195
	Littekens van de Quatorze Juillet	200
	De strijder van Chlef	212
	La maman de tout le monde	221

<b>5. VAN LONDEN NAAR DEWSBURY</b>	<b>233</b>
De zegeningen van de sharia	235
Oh baby, baby, it's a wild world	254
Drie vragen van de engel	263
Het leed van Bradford	275
Een ijsje met de moefti	280
Liggen op de juiste zij	287
<b>6. VAN MALMÖ NAAR KOPENHAGEN</b>	<b>297</b>
Welkom in het noorden	299
Een lamp in het donker	303
Verzuchtingen van een Afghaan	316
Artikel 77	324
Botsing met de mp	332
Hitler, God en Satan	340
<b>7. VAN HAMBURG NAAR SIEGEN</b>	<b>349</b>
Bei uns in der Moschee	351
Een nieuwe naam op de bel	362
De klanken van de Koran	372
In bad bij de pastor	386
Loslopend wild	393
Gästehaus Engel	399
<b>8. VAN UTRECHT NAAR BRUSSEL</b>	<b>409</b>
Wie we zelf zijn	411
De Hadith van de week	415
De schuld van het Westen	426
Fatima's verloren zoon	434
Moslims van morgen	443
Survival of the fittest	455



18  
17  
16  
15  
14  
13  
12  
11  
10  
9  
8  
7  
6  
5  
4  
3  
2  
1

Groot-Brittannië  
Frankrijk  
Nederland  
België  
Duitsland  
Oostenrijk  
Hongarije  
Bosnië  
Zweden  
Denemarken

Groot-Brittannië

Frankrijk

NL

BE

Duitsland

Oostenrijk

Hongarije

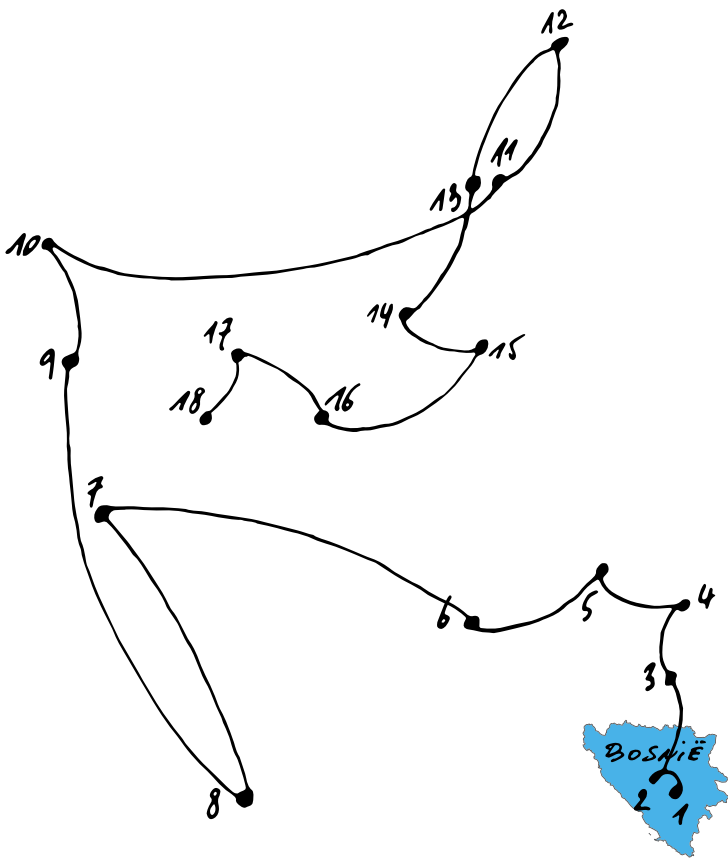
Bosnië

Zweden

Denemarken



- 
1. SARAJEVO
  2. PRUSAC
  3. PÉCS
  4. BOEDAPEST
  5. WENEN
  6. ZELL AM SEE
  7. PARIJS
  8. NICE
  9. LONDEN
  10. DEWSBURY
  11. MALMÖ
  12. LINKÖPING
  13. KOPENHAGEN
  14. HAMBURG
  15. BERLIJN
  16. SIEGEN
  17. UTRECHT
  18. BRUSSEL



I.

VAN SARAJEVO  
NAAR PRUSAC



## EEN BOSNISCH BEGIN

De jonge vrouw zet het mes tegen mijn keel en begint geroutineerd de dikke laag schuim weg te schrapen. De franjes van haar wijnrode hoofddoek wiebelen bij iedere beweging mee.

‘Ik ben nog nooit door een vrouw geschoren,’ zeg ik naar waarheid.

Ze glimlacht. ‘Dat zeggen veel van mijn klanten.’

‘Waar heb je dit geleerd?’

‘Gewoon, van mezelf.’

‘En wie was je eerste slachtoffer?’

Haar ogen twinkelen. ‘Mijn grootvader.’

‘Heeft hij het overleefd?’

Nu lacht ze voluit. ‘Natuurlijk!’

De volledige waarheid is dat ik nooit eerder door wie dan ook ben geschoren, vrouw of man. Maar toen ik in het voorbijgaan door de open deur van de Muški Frizerski Salon zag hoe een gesluisde moslima een man met ingezepte kaken onder handen nam, stapte ik benieuwd naar binnen.

Het is mijn eerste ochtend in Sarajevo. Buiten op het plein trippelen de duiven ongedurig koerend rond de Ottomaanse fontein. Aan de zuidkant loopt het plein over in de Baščaršija, de oude Turkse bazaar. Op dit vroege uur zijn de luiken er nog dicht.

Ik vraag de barbierster hoe ze heet.

‘Merjema,’ zegt ze, en ze trekt met haar duim en wijsvinger mijn wang strak. ‘Wat brengt jou naar Sarajevo?’

‘Ik ben hier om te filmen.’

Ze kijkt verrast. ‘Filmen? Doe je dat al lang?’

‘Tien jaar geleden heb ik een documentaire over de moslim-wereld gemaakt,’ zeg ik. ‘Toen ben ik naar Mekka getrokken.’

‘Echt waar?’

Ik knik. ‘Door Noord-Afrika, Turkije, Syrië, Iran.’

‘Mooie landen,’ zegt ze.

Ik sluit mijn ogen. Als een stervende zie ik in een flits die hele reis voorbijkomen: de zingende soefi’s in Marokko, de eindeloze Libische woestijn, de weduwe van de zelfmoordterrorist in Hebron, het bedwelmende Isfahan. Een avontuur dat mijn leven veranderde en me nooit meer heeft losgelaten.

Ik weet ook nog goed wat me tien jaar geleden tot die tocht aanzette. Moe van het alom woedende debat over de onvermogbaarheid van de islam met de Europese waarden, over de oorzaken van de malaise in zoveel moslimlanden en over de ontoekomstigheid van een *clash of civilizations*, wilde ik de discussie letterlijk achter me laten om in de moslimwereld zelf naar antwoorden op zoek te gaan.

Maandenlang dompelde ik me onder in een universum dat me aantrok en tegelijk beangstigde. Tenslotte werden in de islamitische wereld afvalligen vermoord, overspeligen gezeseld en blasfemische schrijvers vogelvrij verklaard. Ik ontmoette op mijn weg naar Mekka een hoop mensen die van die gestrengheid en onverbiddelijkheid wilden getuigen.

Tegelijk ervoer ik langs dezelfde route een ongekeerde hartelijkheid en gastvrijheid. Ik probeer me weleens voor te stellen hoe een vijfkoppige Egyptische filmploeg op doorreis in een Vlaams dorp zou worden bejegend. Of ze ook vijf minuten na de eerste kennismaking een glaasje thee zouden krijgen, om nauwelijks een kwartier later te worden uitgenodigd om met z’n allen te blijven eten.

Er vielen me tijdens mijn reis naar Mekka dingen op waar ik nooit eerder bij stilgestaan had. De christelijke voorschriften – heb je vijanden lief, bemin je naaste, keer je linkerwang toe aan wie op je rechter slaat – zijn abstracte richtlijnen die je als gelovige zelf naar de praktijk moet vertalen. Hoe precies staat er in het evangelie niet bij. Dat bleek in de islam heel anders. Talloze keren hoorde ik moslims trots verklaren dat de Koran op iedere vraag een concreet antwoord geeft. Eten, drinken, vrijen, zaken doen of de deur openmaken: de Koran schrijft precies voor hoe

het moet. Als een huishoudelijk reglement dat elk aspect van het dagelijkse leven regelt. Voor een postchristelijke westerling als ik een benauwende, haast bedreigende gedachte.

Ik leerde ook dat de beklemmende medaille een troostende keerzijde heeft. Onder de rustgevende koepel van Koranische zekerheden voelt niemand zich stuurloos of alleen. Bovenal blijf je gespaard van het existentiële getob dat je 's nachts uit je slaap houdt, van de twijfels die zich als gulzige termieten een weg door je ziel knagen en je doen ontwaken in een koude en kaalgevreten wereld.

Tien jaar na mijn Mekka-reis is het een andere vraag die me opnieuw mijn koffer heeft doen pakken. In West-Europa wonen al ruim vijftig jaar moslims, maar nu pas lijkt het tot autochtone Europeanen door te dringen dat die er over vijftig jaar nog altijd zullen zijn. Dat de islam in Europa is en zal blijven. De vraag is dus niet langer of de islam en het Europese gedachtegoed verenigbaar zijn, maar wel hoe zo'n vereniging er zou kunnen uitzien. Of er zoiets groeit als een Europese versie van de islam, en of dat ook is wat moslims zelf willen.

Mijn plan is om vier maanden lang Europa te doorkruisen en onderweg te luisteren naar de stem van de kenner en de stem van de straat. Om te praten met traditionele gelovigen en nieuwe bekeerlingen, met orthodoxe en liberale moslims, met islamleraren en imams. Om te horen hoe zij naar de toekomst kijken, en te achterhalen wat zij hopen en vrezen. En om te ontdekken wat ikzelf, na hun antwoorden te hebben gehoord, nog zal hopen en vrezen.

Ik heb goede redenen om deze reis in Bosnië te beginnen: anders dan in West-Europa is de islam in Bosnië geen exotische nieuwkomer, maar een gevestigde godsdienst met een lange geschiedenis. Al bijna vijfhonderd jaar zijn Bosnische moslims en christenen elkaars buren. Moslims zijn in Bosnië ook geen minderheid, en gaan daarom niet gebukt onder de problemen waar hun West-Europese geloofsgenoten vaak mee kampen: stigmatisering, uitsluiting, of het gebrek aan erkenning en ondersteuning vanwege de overheid. Bovendien zijn de Bosnische moslims al sinds de Habsburgse tijd vertrouwd met de scheiding van kerk en staat. Stuk voor stuk wapenfeiten die Bosnië bijzonder aantrekkelijk maken voor wie wil weten hoe de toekomst van de

islam in Europa eruit zou kunnen zien.

Merjema duwt mijn hoofd iets naar links en haalt de laatste restjes schuim weg.

‘Vandaag beginnen we aan een nieuwe reis,’ zeg ik, zo min mogelijk bewegend. ‘Deze keer wil ik de islam in Europa verkennen.’

‘En dus kwam je naar Sarajevo.’

‘Precies.’

‘En heb je hier al iets interessants gezien?’

Ik zoek naar de juiste woorden. ‘Ik ben hier nog maar net, maar op het eerste gezicht maakt de islam hier een erg ontspannen indruk.’

Ik kan uit haar blik niet opmaken of ze me begrijpt. ‘In mijn land,’ verduidelijk ik, ‘zouden veel moslims dit als haram, als zondig beschouwen. Een vrouw die een man scheert, bedoel ik.’

Merjema haalt haar schouders op. ‘Je zal hier vast mensen vinden die er ook zo over denken, maar ik zie het gewoon als mijn job, niks meer of minder.’

‘In Sarajevo is het normaal?’

‘Zo is dat! Zoals mijn vrienden altijd zeggen: in Sarajevo is alles normaal. Wil je aftershave?’

‘Graag.’

Merjema spuit reukwater in haar hand, komt achter me staan en wrijft het met trage bewegingen uit over mijn wangen.

Ik kijk in de spiegel. Het beeld van een vrouw die het gezicht van een man masseert heb ik onderweg naar Mekka nooit gezien. Dit is nu al een andere reis.

Ik sta op en ga met mijn vingers over mijn kin. ‘Nooit zo fris gevoeld,’ beken ik.

‘Dank je,’ glundert Merjema.

Ze neemt mijn Bosnische marken in ontvangst en schudt mijn uitgestoken hand. ‘*Goodbye! Good luck in Sarajevo!*’

Buiten baadt het plein in het zonlicht. Uit de richting van de bazaar klinkt een metalige tik uit een speaker, meteen gevolgd door een langgerekt *Allahu akbar*. De bezwerende klanken van de oproep tot het gebed golven over de lage pannendaken en doen de duiven klapperend opvliegen.

Op het terras bij de Ottomaanse fontein zijn Johannes en



Gery klaar met hun koffie.

‘Ik heb afgerekend,’ knikt mijn regisseur.

Gery tilt zijn camera van de grond.

Ik trek de riem van mijn tas wat hoger op mijn schouder en stap met hen de oude stad in.

Johannes ken ik het langst. Mijn regisseur is een door de wol geverfde globetrotter die als tiener op de fiets Zuid-Amerika doorkruiste en in zijn vrije tijd bergen beklimt. Tegelijk straalt hij met zijn schubertbrilletje de verstrooide onhandigheid van een vlinderkundige uit. Ik lees hem blindelings, en hij mij.

Gery is officieel onze cameraman, maar dankzij zijn geavanceerde pilotenhorloge tegelijk onze navigator, weersvoorspeller en stappenteller. Als hij aan het werk is, draagt Gery een zweetband in zijn haar en een rubberen kniebeschermer om zijn been. Het allerliefst hangt hij uit een helikopter. Met Gery trek je niet naar het front, Gery is het front.

Met Johannes en Gery ben ik tien jaar geleden ook naar Mekka getrokken. We hebben door dezelfde woestijnen gedwaald en onder dezelfde sterrenhemels geslapen, dezelfde feesten gevierd en hetzelfde leed gezien. We weten waar de ander om lacht, wat hij lust en wat hem op de zenuwen werkt.

Ook deze reis zullen we samen maken.

\*

Het waren de Ottomaanse Turken die de islam naar Bosnië brachten. Nadat ze eerder Bulgarije en Servië hadden veroverd, versloegen ze in 1463 de laatste Bosnische koning, Stefan Tomašević, en lijfden ze Bosnië in bij het Ottomaanse rijk. Een handvol dorpen langs de oevers van de Miljacka werd samengevoegd tot een nieuwe stad. Binnen enkele jaren hadden de Ottomanen er een waterleidingsstelsel aangelegd, een derwisjenklooster gebouwd, een badhuis, een brug over de Miljacka en een paleis voor de Ottomaanse gouverneur, het *serail*, waar de nieuwe stad naar vernoemd werd.

Sarajevo groeide snel en was halverwege de zestiende eeuw de belangrijkste Ottomaanse stad in de Balkan. In opdracht van

gouverneur Gazi Husrev Beg, een kleinzoon van de sultan en een man met een hart voor architectuur, verrezen in die tijd de grote moskee, een Koranschool en een ranke klokkentoren die in geelkoperen Arabische cijfers de uren van het gebed aangeeft.

Maar het zijn niet die Ottomaanse glorie-dagen die Sarajevo een plek in ons collectieve geheugen hebben bezorgd. Dat zijn naam vandaag vertrouwder klinkt dan die van het nauwelijks minder charmante Prizren, Travnik of Podgorica, is omdat Sarajevo tot twee keer toe de pen van de wereldgeschiedenis vasthield.

Op een junidag in 1914 schoot de Servische student Gavrilo Princip op het trottoir voor delicatessenzaak Moritz Schiller de Oostenrijkse troonopvolger Franz Ferdinand dood, en stak daarmee de lont in een kruisvat dat nog voor het eind van diezelfde zomer de hele wereld deed ontploffen.

Net geen tachtig jaar later brak in Bosnië de laatste Europese oorlog van de twintigste eeuw uit en werd Sarajevo het slachtoffer van een jarenlange belegering die wereldwijd verontwaardiging uitlokte. Maar dat is intussen een generatie geleden. Op deze zonnige ochtend ademt de stad alleen vredige rust.

In het portaal van de Gazi Husrev Beg-moskee rolt een vrouw het snoer van een stofzuiger uit. Een oude man spoelt bij de fontein zijn tenen. Ook elders in het oude Sarajevo komt de dag op gang: een juwelier opent zijn luiken, een ober haalt een lap over een tinnen tafelblad en zet in een hoek drie waterpijpen klaar. Istanboel is niet ver weg.

Verderop verkoopt een souvenirzaak linnen draagtassen met het portret van Gavrilo Princip. Er zijn ook exemplaren met het hoofd van Franz Ferdinand erop. Moordenaar en slachtoffer, postuum in stof verenigd.

Van de bazaar lopen we de Ferhadija in, een brede wandelstraat waar de huizen uit de Habsburgse tijd stammen en robuuster ogen. Een opschrift boven een restaurant getuigt van de christelijke aanwezigheid in Sarajevo: *Een maaltijd zonder wijn heet een ontbijt.*

In het zicht van de Heilig-Hartkathedraal slaan we een steeg in die uitkomt op de Mula Mustafa Bašeskija, een drukke straat die haar naam aan een vergeten Ottomaanse dichter dankt. Wanneer een stilstaande tram zich klingelend weer in gang zet,

verschijnt voor ons een bescheiden kledingzaak met een sierlijk geschilderd 'Kaftan' op het raam.

'Jullie hebben het gevonden!' klinkt het wanneer ik de winkel-deur openduw en we de zaak binnenstappen. De jonge vrouw die ons verwelkomt is een onalledaagse verschijning. Ze draagt een zwarte satijnen hoofddoek die haar gezicht nog bleker maakt dan het al is, heeft de ogen van een Abessijnse kat en de glimlach van een diva die de wereld aan haar voeten weet.

'Ik ben Emina,' zegt ze, en presenteert een vorstelijk handje. Aan haar middelvinger blinkt een zware gouden ring. 'Willen jullie koffie? Ik heb Nespresso, is dat oké?'

Zonder een antwoord af te wachten verdwijnt ze naar achteren.

Ik kijk om me heen: in de krappe, strak ingerichte ruimte hangen pastelkleurige, luchtig uitzierende blouses en jurken. Vanaf een mezzanine komt het ratelende geluid van een naaimachine.

Emina Hodžić begon in 2009 met haar vijf jaar oudere zus een eigen kledinglijn. Midden in de financiële crisis, en in een stad waar de burgeroorlog de hele textielindustrie had verwoest. Vrienden en familie verklaarden hen voor gek, maar de zussen lieten zich door niets of niemand tegenhouden.

'*If you dream small, you will get small,*' vertelde Emina me aan de telefoon. Dat lijkt uit te komen: Kaftan wordt intussen ook al in Kroatië, Servië en Montenegro verdeeld.

'Ziezo,' lacht de ontwerpster, en ze zet een blad met ristretto's op de toonbank neer.

'Is je zus er ook?' vraag ik.

Emina draait haar hoofd naar de deuropening. 'Nermina?'

Ze kijkt weer naar mij. 'Nermina laat mij altijd het woord voeren. Dat is omdat ze zelf verlegen is.'

In de deuropening verschijnt een vrouw in het zwart die er even bleek uitziet als Emina. Ze haalt een hand door haar loshangende haar en schuift achter de toonbank. 'Ik ben niet zo'n prater,' zegt ze zacht, maar het vuur in haar donkere ogen verraadt het temperament van haar zus. Het treft me dat de flamboyante Emina een hoofddoek draagt en de bedeesde Nermina niet. Ik besluit er niet meteen over te beginnen.

‘Nermina kan goed organiseren,’ vertelt Emina. ‘Ikzelf doe de marketing en de pr.’

De kleren ontwerpen de zussen samen. Nermina wil uitleggen hoe dat in zijn werk gaat.

‘Emina houdt van...’

‘Bloemen!’ onderbreekt Emina haar meteen. ‘Ik hou van bloemen en van leuke accenten.’

‘Ik moet dan altijd...’ Nermina maakt met twee handen een wiedende beweging.

‘Jij houdt meer van sober?’ raad ik. ‘Jij gaat voor de essentie?’ Nermina knikt veelbetekenend.

Emina kijkt haar zus geamuseerd aan. ‘Jij bent de essentie van Kaftan.’

‘*Of course,*’ glimlacht Nermina fijntjes.

‘Ik weet niet wat ik precies ben,’ zegt Emina gespeeld verongelijkt. ‘Gewoon de zus, *I guess.*’

Emina en Nermina waren kinderen toen de Bosnische oorlog uitbrak. Begin 1993 stuurden hun ouders hen van het belegerde Sarajevo naar het veilige Slovenië.

‘Een oom ging met ons mee,’ vertelt Emina. ‘Hij zou voor ons zorgen, maar we hebben toch vooral op elkaar gelet. We woonden met negen andere mensen in een kleine flat.’

In het dorp waar ze verbleven begon de toen dertienjarige Nermina met naaien.

‘Ze maakte jurken van Rode Kruisspullen,’ herinnert Emina zich. ‘Ze was de mooist geklede vluchteling in het hele kamp.’

Nermina glimlacht verlegen. ‘Iedereen vroeg me voortdurend waar ik die kleren vandaan had. “Uit een dure boetiek,” zei ik dan.’

De zussen mochten in het Sloveense dorp niet naar school, maar gingen iedere dag naar de bibliotheek om er te lezen. ‘Dat kwam door mijn moeder,’ zegt Emina. ‘Zij had ons altijd voorgehouden: als je kennis verwerft, kan niemand je manipuleren. Zonder kennis ben je een schaap.’

De deurbel klingelt. Een vrouw met een aluminium koffertje komt de winkel binnen en begroet iedereen in het Bosnisch. Ze krijgt van Emina een klapzoen op de wang.

‘Zij doet straks de make-up,’ verduidelijkt Nermina.